

**«Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΜΙΑ
 ‘ΕΛΛΗΝΟΚΕΝΤΡΙΚΗ, ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ, ΑΠΟΛΥΤΩΣ
 ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΕΝΗ’ ΜΟΥΣΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ»**

Συγγραφέας: Δρ. Καλλιόπη Στίγκα

Université Lumière-Lyon II France

Μουσικολόγος

«Πολεμάμε και Τραγουδάμε!»: αυτό ήταν το πρόσταγμα που εμψύχωνε τους Έλληνες για ν’αγωνιστούν ενάντια στις ιταλο-γερμανικές δυνάμεις του Άξονα κατά τη διάρκεια του Β’ Παγκοσμίου Πολέμου. Και πως θα μπορούσε να ήταν διαφορετικά, αφού σύμφωνα με τον, κατά Μίκη Θεοδωράκη, ορισμό του τραγουδιού, *«το τραγούδι είναι η μορφή της σύγχρονης τραγωδίας, είναι ο λαός στην ουσία του, στην πορεία του, στην ιστορική του συνέχεια»¹*;

Ακόμα κι αν ισχυριστούμε ότι στον Ελλαδικό χώρο, τα «αντιστασιακά τραγούδια» έχουν τις ρίζες τους στον αρχαίο «διθύραμβο» ο οποίος αναφερόταν μεταξύ άλλων στις ηρωικές πράξεις του θεού Διόνυσου, και διέσχισαν τους αιώνες με τη μορφή των «ακριτικών», των «κλέφτικων», των «αντάρτικων» τραγουδιών για να φτάσουν στο απόγειό τους με το «πολιτικό» τραγούδι της δεκαετίας του ’60,

¹

ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ Μίκης, *Περί Τέχνης*, Αθήνα, Εκδ. Παπαζήση, 1976, σελ. 11

είναι βέβαιο ότι οι Έλληνες δεν μπορούν να διεκδικήσουν την αποκλειστικότητα σε παγκόσμια κλίμακα ούτε των αγωνιστών αλλά ούτε και των δημιουργών «αντιστασιακής μουσικής».

Από τη Γαλλική Επανάσταση του 1789 στον Μάη του '68 στο Παρίσι, από την Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917 στην πρώην ΕΣΣΔ έως την «Επανάσταση των γαρυφάλλων» του 1974 στην Πορτογαλία, για να περιορίσουμε την αναφορά μας στον Ευρωπαϊκό χώρο, ο κοινωνικός ρόλος της μουσικής, και ειδικότερα ο ρόλος της ως «μέσου αντίστασης», είναι καθοριστικός και αδιαμφισβήτητος.

Πως όμως η διαλεκτική σχέση μεταξύ κοινωνίας και ιστορίας και η αντανάκλαση της ιδεολογικής και πνευματικής στάσης του δημιουργού- εκτελεστή απέναντι στην κοινωνική και ιστορική πραγματικότητα, δηλαδή αυτό που αλλιώς ονομάζουμε αντιστασιακή μουσική, εκφράζεται μέσα από το μουσικό έργο και τη φιλοσοφική θεώρηση των σύγχρονων συνθετών; Πως η εν λόγω μουσική συνεισφέρει στην ανάπτυξη μιας *‘ανθρωπιστικής και απόλυτα εκσυγχρονιστικής παιδείας’*;

Από το Γάλλο Francis Poulenc ο οποίος εμπνεόμενος από την Γαλλική Εθνική Αντίσταση στην οποία συμμετείχε, συνέθεσε το 1945 την καντάτα *«La figure humaine»* σε ποίηση Paul Eluard πετυχαίνοντας να καταγγείλει τη βαρβαρότητα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου διατηρώντας ωστόσο την αισιοδοξία του², και τον Βρετανό Benjamin Britten ο οποίος, καθώς πίστευε ότι *«η τέχνη πρέπει να υπηρετεί την*

² *Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Λαρούς Μπριτάννικα*, Αθήνα, Συλλογική Έκδοση: Papyros– Grande Encyclopédie Larousse – Encyclopaedia Britannica, 1981, vol.50, σελ. 274

κοινωνία³», κάνει μέσω του «*War Requiem*», που συνθέτει μεταξύ 1961 και 1962, μια «δημόσια μουσική δήλωση σχετικά με την εγκληματική ματαιότητα του πολέμου⁴», ως τον Ρώσο Dmitri Shostakovich ο οποίος ως «παιδί της Οκτωβριανής Επανάστασης» γαλουχήθηκε με τις αρχές της μαρξιστικής ιδεολογίας και του σοσιαλισμού και πίστευε ότι «δεν μπορεί να υπάρξει μουσική χωρίς ιδεολογία⁵» και ως τον Μίκη Θεοδωράκη με τη γνωστή σε όλους μας πολιτική, κοινωνική και καλλιτεχνική δράση, πολλοί είναι αυτοί που με το έργο τους προέβαλαν έμμεσα αντίσταση σε περιόδους όπου η καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ήταν γεγονός ή αυτοί που διαδραμάτισαν έναν σαφή πολιτικό ρόλο σε τοπικό ή διεθνές επίπεδο.

Στα πλαίσια τούτης της παρέμβασης, και καθώς τα χρονικά πλαίσια είναι ιδιαίτερα περιορισμένα, θα αναφερθούμε μόνο στη συμβολή του εμπνευστή και ιδρυτή του Κινήματος Ανεξαρτήτων Πολιτών, του Μίκη Θεοδωράκη, στην παγκόσμια μουσική σκέψη και δημιουργία. Επιπλέον, θα προτείνουμε τρόπους κατάλληλους ώστε η σύγχρονη ελληνική μουσική παιδεία να λάβει έναν χαρακτήρα απόλυτα ‘ανθρωπιστικό’.

Επηρεασμένος βαθιά από τον ιδεαλισμό του Σολωμού και του Χέγκελ αλλά και από τις διδαχές της ορθόδοξης χριστιανικής θρησκείας, μνημένος στη μαρξιστική και λενινιστική ιδεολογία και στρατευμένος στην ιδέα της Ελευθερίας ήδη από τα 15 του

³ **STONE David**, «Το Πολεμικό Ρέκβιεμ του Μπρίτεν», «Επτά Ημέρες: Μουσική και Πολιτική», Καθημερινή, Αθήνα, 13-1-2002, σελ. 18

⁴ *ibid.*

⁵ **SHOSTAKOVICH Dmitri**, Για τον ίδιο και την εποχή του, Αθήνα, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1985, σελ.33

χρόνια, λόγω της συμμετοχής του στην Αντίσταση κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και στον Ελληνικό Εμφύλιο Πόλεμο που ακολούθησε, ο Μίκης Θεοδωράκης με βάση το μοντέλο της «σοβιετικής σοσιαλιστικής επανάστασης», εμπνέεται και ηγείται του «μαζικού αναγεννητικού κινήματος πολιτισμού» στην Ελλάδα της δεκαετίας του '60, και δημιουργεί μια «μουσική για τις μάζες»- ορίζοντας ως μάζα, όχι τον άμορφο όχλο αλλά τον σωστά διαπαιδαγωγημένο λαό-.

Η «μουσική για τις μάζες» γεννιέται από το «*πάντρεμα της ελληνικής παραδοσιακής και λαϊκής μουσικής με τη σύγχρονη νεοελληνική ποίηση*»⁶ και μέσω νέων μουσικών μορφών όπως ο κύκλος τραγουδιών, το λαϊκό ορατόριο, η σύγχρονη λαϊκή μουσική τραγωδία, το τραγούδι-ποταμός, εκφράζει τους καημούς της ρωμιοσύνης, τις ελπίδες και τα όνειρα όλων όσων αγωνίζονται για Ειρήνη κι Ελευθερία, για Δημοκρατία και Ισονομία.

Καθώς η μουσική και η πολιτική είναι τα δύο αλληλοσυμπληρούμενα στοιχεία που καθορίζουν τη ζωή του Μίκη Θεοδωράκη και που αντανakλούν τη δυναμική του προσωπικότητα, η πολιτική του δράση και η καλλιτεχνική του δημιουργία αλληλοεπηρεάζονται. Ο πρώην Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας, ο αείμνηστος François Mitterrand είχε γράψει σχετικά: «*Η στρατευμένη πολιτική είναι αυτή που τροφοδοτεί τη μουσική του Μίκη Θεοδωράκη. Όλο το έργο του είναι ένας αγώνας αλλά κι ένα μέσο για αγώνα*»⁷.

⁶ **ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ Μίκης**, *Μουσική για τις Μάζες*, Αθήνα, Εκδ. Ολκός, 1972, σελ.22

⁷ **ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Γιώργος**, *Μίκης Θεοδωράκης: Θρησκεία μου είναι η Ελλάδα*,

Ποιητικά κείμενα και πολιτικο-φιλοσοφικά δοκίμια, αυτοβιογραφικό μυθιστόρημα και μουσικολογικές αναλύσεις, ατέλειωτες σελίδες μουσικών έργων ξεπηδούν από την πένα του Μίκη Θεοδωράκη, τίθενται στο σύνολο τους στην υπηρεσία του ελληνικού λαού αλλά και της παγκόσμιας κοινότητας και στοχεύουν στην πραγμάτωση των υψηλών ανθρωπιστικών ιδεωδών: της Ελευθερίας, της Ειρήνης, της Δημοκρατίας και της Κοινωνικής Δικαιοσύνης.

Από τη μοναδική σύγχρονη λαϊκή μουσική τραγωδία *«Το Τραγούδι του Νεκρού Αδελφού»* -έργο του 1960- σε ποίηση του συνθέτη, που αναφέρεται στο πιο διχαστικό θέμα της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας- τον Εμφύλιο Πόλεμο (1944-1949)- στο λαϊκό ορατόριο *«Άξιον Εστί»* -έργο επίσης του 1960- σε ποίηση του Νομπελίστα ποιητή Οδυσσέα Ελύτη το οποίο θεωρείται το πιο αντιπολεμικό έργο της σύγχρονης ελληνικής λογοτεχνίας και το οποίο αναφέρεται στην ιταλο-γερμανική Κατοχή, την Αντίσταση των Ελλήνων κατά των δυνάμεων του Άξονα και τους αγώνες τους για Ελευθερία, και από το επταμερές συμφωνικό έργο για *τενόρο-μπάσο-μικτή χορωδία και συμφωνική ορχήστρα «Canto Olympico»* το οποίο συντέθηκε για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1992 στη Βαρκελώνη έως την τελευταία όπερα *«Λυσιστράτη»* η οποία βασίζεται στο ομώνυμο σατυρικό δράμα του Αριστοφάνη, η ιδέα της «Ελευθερίας» κυριαρχεί στο σύνολο του έργου του Μίκη Θεοδωράκη.

Έχοντας τιμηθεί με το Βραβείο Λένιν για την Ειρήνη το 1983 και ανακηρυχθεί

«Άνθρωπος της Ειρήνης» από τη Διεθνή Ολυμπιακή Επιτροπή το 2004, γράφει σχετικά ο Μίκης Θεοδωράκης στο βιβλίο του *Που να βρω την ψυχή μου; / Τέχνη και Πολιτισμός*:

«Τέχνη σημαίνει ελευθερία. Και γι' αυτό απευθύνεται σε ελεύθερους. Ο καλλιτέχνης που έχει συνείδηση της φύσης του έργου του, αν θέλει το έργο αυτό να έχει σωστούς και ολοκληρωμένους αποδέκτες, θα πρέπει να συμβάλει στο να γίνουν ελεύθεροι, να είναι ελεύθεροι, γιατί μόνο έτσι ολοκληρώνεται η προσπάθειά του⁸.»

Πεπεισμένος ήδη από τη δεκαετία του '60 ότι «ένα από τα στοιχεία απελευθέρωσης του λαού είναι και η μάθησή⁹», ο Μίκης Θεοδωράκης και ενώ ηγείται όπως προείπαμε του «πολιτικού και πολιτιστικού αναγεννητικού κινήματος» εκείνης της περιόδου, προτείνει, μεταξύ άλλων, τρόπους για την 'αναδιοργάνωση της ελληνικής μουσικής' και συνυπογράφει μαζί με τους Αρ. Κουνάδη, Φ. Ανωγειαννάκη, Ι. Ξενάκη κ.α., σχετικό «Μανιφέστο» το οποίο είχε ως αντικείμενο την ανάπτυξη της μουσικής παιδείας στην Ελλάδα μέσω της ίδρυσης τμημάτων Μουσικών Σπουδών στα Πανεπιστήμια, μέσω της θεσμοθέτησης μουσικών φεστιβάλ κ.λ.π. Τι απέγινε όμως απ' όλα αυτά;

Αν η θεσμοθέτηση των μουσικών φεστιβάλ πραγματοποιήθηκε μόλις λίγα

⁸ **ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ Μίκης**, *Που να βρω την ψυχή μου; / Τέχνη και Πολιτισμός*, Αθήνα, Εκδ. Λιβάνης, 2002, p.227

⁹ **ΣΤΙΓΚΑ Καλλιόπη**, *Mikis Theodorakis: le chantre du rapprochement de la musique savante et de la musique populaire* (Université Lumière- Lyon 2, France: Thèse de Doctorat ès Lettres et Arts, Novembre 2006, vol. 3: Συνέντευξη του Μίκη Θεοδωράκη στην Καλλιόπη Στίγκα, Αθήνα, 9-6-2001

χρόνια μετά το προαναφερθέν «Μανιφέστο», η ίδρυση τμημάτων Μουσικών Σπουδών στα Ελληνικά Πανεπιστήμια άργησε πολύ. Το πρώτο τμήμα, αυτό του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου ιδρύθηκε μόλις το 1986 ενώ το τμήμα του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών το 1991 και το τμήμα του Ιονίου Πανεπιστημίου το 1992. Η ποιότητα των σπουδών και στα τρία πανεπιστημιακά τμήματα είναι αρκετά υψηλή, όμως αυτό που λείπει είναι η άμεση σύνδεσή τους με την κοινωνία. Η σπουδή και μελέτη του έργου των μεγάλων μουσουργών του δυτικού πολιτισμού είναι σαφώς αναγκαία και αναμφίβολα πολύτιμη, μήπως όμως είναι εξίσου αναγκαία και πολύτιμη η σπουδή και μελέτη του έργου των σύγχρονων Ελλήνων δημιουργών; Κι αν στους σύγχρονους Έλληνες δημιουργούς συγκαταλέγονται και μελετούνται ο Μ. Καλομοίρης, ο Ν. Σκαλκώτας ή ο Ι. Ξενάκης, αμυδρή είναι η αναφορά –εκτός εξαιρέσεων- στους Μ. Χατζηδάκι και Μ. Θεοδωράκη (και στους συνεχιστές τους...) και γενικώς στο κίνημα του ‘έντεχνου λαϊκού τραγουδιού’!

Μήπως όμως είναι ακριβώς αυτή η μουσική, η βαθιά ανθρωπιστική, αυτή που αγγίζει τον ελληνικό λαό και που μπορεί να τον απελευθερώσει απ’όποια δεσμά; Θεωρώ επιτακτική την ανάγκη σε τούτη την ώρα της κρίσης, όπου ο ελληνικός πολιτισμός αμφισβητείται, όπου αξίες, ιδέες και οράματα εξαφανίζονται κάτω από την ανελέητη εξάπλωση του φαινομένου της πολιτιστικής ομογενοποίησης, την εις βάθος σπουδή, μελέτη και έρευνα του έργου όλων αυτών που μετέτρεψαν τις μελωδίες τους

σε ‘κραυγή του λαού’. Ενδεικτικά:

A) για την Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση προτείνω:

- τη συστηματική ακρόαση της μελοποιημένης ποίησης καθώς και την αναφορά στο συνθέτη και στο έργο του, κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας της ποίησης όπως αυτή προβλέπεται από το αναλυτικό πρόγραμμα διδασκαλίας του μαθήματος της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Εξάλλου, η διαθεματική διδασκαλία προωθείται κατά κόρον από τα αναλυτικά προγράμματα σπουδών εδώ και πάρα πολλά χρόνια, όμως σε ελάχιστες περιπτώσεις αξιοποιείται από τους εκπαιδευτικούς. Για παράδειγμα, δύσκολη θα ήταν η ταυτόχρονη αναφορά στο ρεύμα του ιμπρεσιονισμού στη ζωγραφική και στη μουσική; Ή η ταυτόχρονη αναφορά στο ρεύμα του σοσιαλιστικού ρεαλισμού στη λογοτεχνία και στη μουσική;

- την ενίσχυση και προώθηση των σχολικών προγραμμάτων Πολιτιστικής και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης. [Ενδεικτική περίπτωση: Μουσικό Σχολείο Ρόδου, Σχολικό έτος 1999-2000, Πρόγραμμα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης με θέμα: “Η ελληνική φύση μέσα απ’την ελληνική τέχνη του 20^{ου} αιώνα”, υπεύθυνη Καθηγήτρια: Κ. Στίγκα. Στα πλαίσια του προγράμματος, οι μαθητές μελέτησαν τα μελοποιημένα από τον Μίκη Θεοδωράκη έργα των ποιητών της γενιάς του ’30 και διοργάνωσαν έκθεση ζωγραφικής με δικά τους έργα τα οποία εμπνεύστηκαν από τα εν λόγω ποιήματα καθώς και δίωρη συναυλία στο Δημοτικό Θέατρο της πόλης με έργα αποκλειστικά του Μίκη Θεοδωράκη. Αυτό ήταν μόνο η αρχή· ένιωσαν το έργο του

Μίκη Θεοδωράκη πολύ πιο οικείο και δε δίστασαν ένα χρόνο αργότερα να παρουσιάσουν ένα από τα σημαντικότερα έργα του συνθέτη “Το Τραγούδι του Νεκρού Αδελφού”.]

B) για την Τριτοβάθμια Εκπαίδευση προτείνω:

- την ένταξη στα Τμήματα Μουσικών Σπουδών μαθήματος για το ‘κοινωνικό ρόλο της μουσικής’ και ειδικότερα για το ‘πολιτικό τραγούδι’. [Μιαν αρχή μα δίχως συνέχεια, έγινε κατά τα ακαδημαϊκά έτη 2008-2009 και 2009-2010, οπότε η γράφουσα πρότεινε και δίδαξε σε συνεργασία με τον τότε Πρόεδρο του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών, τα μαθήματα: «Σύγχρονη Δημοφιλής Μουσική: πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις» και «Μουσική και Μετανάστευση: το τραγούδι στο γαλλόφωνο κόσμο».]

- την εις βάθος μελέτη και έρευνα του κινήματος του «έντεχνου λαϊκού τραγουδιού»

Γ) για την Ωδειακή Εκπαίδευση προτείνω:

- τη μελέτη του κινήματος του “έντεχνου λαϊκού τραγουδιού” μέσα στα πλαίσια του μαθήματος της «Ιστορίας της Μουσικής» που διδάσκεται στα ελληνικά ωδεία και φυσικά τη συστηματική σπουδή των έργων των νεοελλήνων συνθετών.

Τέλος, θεωρώ απαραίτητη την προώθηση και στήριξη από όλους τους εκπαιδευτικούς και πολιτιστικούς φορείς των ερευνητικών προσπαθειών (μουσικολογικών κ.α.), των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και των νέων

προσεγγίσεων (νέες ηχογραφήσεις κλπ) που αφορούν στον τομέα του “έντεχνου λαϊκού τραγουδιού” και στις σχέσεις της μουσικής με την κοινωνία.

Ας απαιτήσουμε λοιπόν, όλοι μαζί σε τούτη τη δύσκολη ώρα μια παιδεία «ελληνοκεντρική, ανθρωπιστική, βαθιά εκσυγχρονισμένη», ας αμυνθούμε στηριζόμενοι στο δικό μας πολιτισμό, στις δικές μας αξίες, στις ελληνικές, κι ας πραγματώσουμε τα ακόλουθα λόγια του ιδρυτή του Κινήματος Ανεξαρτήτων Πολιτών, του Μίκη Θεοδωράκη:

«Ο Λαϊκός μας πολιτισμός δεν σημαίνει μόνο Τέχνη και αισθητική απόλαυση. Σημαίνει την πίστη στον άνθρωπο, την αξιοπρέπεια, τη δικαιοσύνη, την τιμή, τη λευτεριά, τη Ρωμιοσύνη. (...) Ο Πολιτισμός μας ενώνει! Το ‘ΕΓΩ’ δίνει τη θέση του στο ‘ΕΜΕΙΣ’¹⁰».

¹⁰ ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Γιώργος, Μίκης Θεοδωράκης: *Θρησκεία μου είναι η Ελλάδα*, Αθήνα, Εκδ. Άγκυρα, 2004, σελ. 84.